

Дәуітәлі СТАМБЕКОВТІҢ туғанына – 70 жыл

Өмірде жаныңа жақын, жаратылысыңа жуық жандар көп кезігі бермейді.

Көше достық бір бөлек, көңіл достық бір басқа. Көңілмен жарасу – талғаммен табысып, таныммен түйісу деген сөз. Ондай дос тірлігінде жаныңа жарық нұрын себелеумен болса, ғайыптан тайып кетсе, өлгіндей әсем сәуленің енді ешқашан болмайтынын сезіндіріп, жүрегіңе жүк арқалатады. Жүдеу сезімге бөлейді.

Мынау фәни жалғанның жарығын небәрі елу екі-ақ жыл жанарынан өткерген ақын Дәуітәлі Стамбеков те өзінің жыр толғау мәнерімен, жан әлемінің жауған қардай таза, тамған шықтай мөлдірлігімен ерекше жаратылған пенде еді. Пенде емес, пенденен шыққан періште десек болар. Өмірде өлеңнен өзге ештеңе іздемеген, тұрмыстың рақатын көздемеген, ұлы бабасы Абай дана айтқандай, «дүние есігін өлеңмен ашып, өлеңмен жер қойнына кірген» жанды періште демей не дерсің?! Өзі де ата тегі мен ана жұрты сойынан алып саралағанда ырысының уызы арылмаған кіл қаракөктің тұқымы еді ғой. Мұның шет жағасын бұрнағы жылдарда жария болған сөзімізде айтқан да болатынбыз. («Жалын» журналы, ақпан, 2004 жыл – А.Б.).

Қарағанды облысы, Ақтоғай ауданындағы «Қоңырат» совхозы оның тербетіліп өскен талбесігі. Көмейіне бұлбұл, қызыл тіліне қырғи ұялап, қазақы дәстүрдің қаймағын қалқуымен атағы тараған бұл ауданның есімін білмейтіндер сайын қазақ даласында санаулы-ақ шығар. Ұлт өмірінде ізін қалдырған арғы-бергі тектілерін тізбелесек, өңгіме мойны ұзап кетпек. Алаштың арқар мүйіз үш арысын өмірге әкелген Тоқырауын топырағынан кіл жүйрік – қылқұйрықтың қаншасы шықпады дейсіз?! Дәуітәліні де сол жақсылардың жұқанасы десек жөн.

Өткен ғасырдың апысыншы жылдары ғой. Оншақты бала жарыса өлең жазып, аудандық «Арқа еңбеккері» газетіне маза бермейміз. Жолдаған шимайымыз аңдасанда құнтыып-шұнтыып шыққанына мәзбіз. Осы тұста аталған газетте Дәуітәлі Стамбековтің бір бет өлеңдері жариялана қалсын. Сондағы бейге ат туралы өлеңінің алғашқы шумағы өлі есімде:

Жүйріктің, ойхой, өкпіні ой,
Үй жыққан десе, үй жыққан.
Делебем қозып кетті ғой,
Бейгені көріп құйғытқан...

Жасы жиырманың мөлшеріне жете қоймаған өріптесімнің (менен екі жас үлкендігі бар – А.Б.) аламан бейгенің табиғатына сай өлең динамикасын дүбірлете дөңгеленткен

марал жан еді ғой. Барында тасымады, жоғында жасымады. Балалар өз несібесімен, – дейтін. Айтқаны келіп, Расулы бүгінде анасы Фариданы Алматының төріндегі төбедей коттедж ішінде «адастырып» қойды. Өкініші – осыны Дәукеңнің өзі көре алмай кеткені...

Әрине, жұрт атаулыға Дәуітәлідей әскет болмадың, – деу ағаттық болар, бірақ қазір ақындықты ақша мен атақ үшін пайдаланғысы келетіндердің көбейіп кеткені де өтірік емес. Тобықтай түсім үшін таласта түйесін құрбан етуге дейін баратын бұлардың өлеңдеріне қарасаң – тұнып тұрған өнеге. Жаңағы итше ырылдасуының ісі де сезілмейді. Кілең бетмоншағы үзіліп тұрған бір жандар немесе жырлар. Балғын кезінің өзінде-ақ:

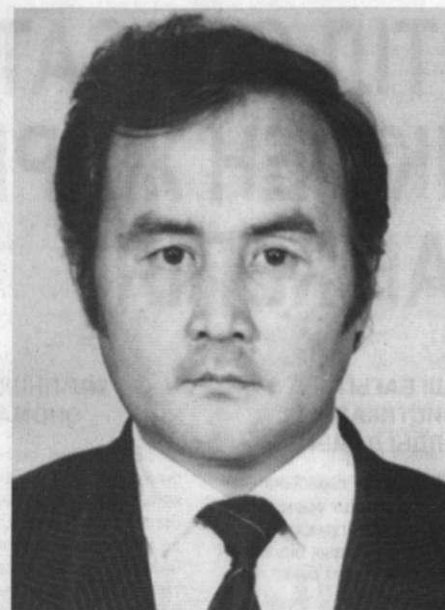
Доспысың, мейлі, қаспысың,
Қартпысың, мейлі, жаспысың,
Ар үшін неге өлмейсің,
Өлесің неге ақша үшін?

деп толғаған Дәуітәлінің өлгіндей өкізүзді

Бақыттысың дейді жұрт, келіспеймін,
Бір бақытпен бір өмір өлшенбеген.
Иә, контрастың қисынына бағып, ойды анық та айшықты жеткізу тәсілін ол жас кезінде-ақ жетік игеріпті. Және бір жақсысы – бұл жалқы ғана жарасым емес. Бой бітімі балдақты білектен отырған қаршығадай жып-жинақы осы қос шумақ бір қайғыдан жасуға да, бір қуаныштан тасуға да болмайтынын көкірегіңе көп әуресіз-ақ қонақтата салғандай.

Біздің білуімізде, өлең сөзге келгенде, бала Дәуітәлі де, «дана» Дәуітәлі де тілге ділмәр, ойға тапқыр. «Өмір қысқа...» деп басталатын өлеңінде ақын өмірдің баянсыздығын (баянсыздықтың өзі де философиялық категория ғой – А.Б.) бейнелеуде шын мәніндегі шайыр-философ ретінде көрінеді:

Түлкі жылдар алдымыздан сан қашар,
Қыс пен көктем,
Жаз бөнен күз алмасар.

Кетер қонақ сықырлап көрзі етігі,
Біз қалармыз айналып балбал тасқа.
Бүгінде кейбір тірілеріміздің өзі көңіл аударғысы келмейтін жер тағдырына бақилық болып кеткен ақынның алаңдаушылығы – бұл. Кетудің орнына көрзі етігі сықырлап келгісі келетіндердің, келіп алғандардың қарасы көбейгені де рас. Ақынның өзі өлсе де сөзі өлмейтінінің дәлелі шығар бұл да. Өзі «күресінде» болғанмен, сөзі күресуде екен-ау.

Иә, өткен ғасырдың алпысыншы-жетпісінші жылдары қазақ поэзиясының дәуірлеген тұсы болғаны анық. Небір сөйдін ақын, сүбелі дүниелер сол кезде кемел кескін танытқан. Дегенмен, сол әлеуетті буынмен қолтықтаса қадам басатын тағы бір тың күш, тегеурінді толқынның қажеттігі де байқалып қалған. Алайда, Қадыр мен Жүмекен, Тұманбай мен Мұқағали секілді семсер сөз иелерінің өкшесін басып тұрған буынның қауқарлылары болғанымен, қарасыны аз-тын... Ендігі үміт солардан кейінгі буынға артылған. Қазақ өлеңінің бағына қарай, бұлар кілең «мен атайын, сен тұрдың» өзі болып шықты. Мәселен, сол тұста қаңтарда жараған бұрадай зар күйіне жүрген дәстүршіл Кеңшілік, тапқыр Жарасқан, өуеншіл Тынышбай, бейнешіл Жұматай, суретшіл Несіпбек, төңкерісшіл Темірхан, өзгерісшіл Иранбек, ойшыл Ұлықбек, сезімшіл Исрайыл, қисыншыл Дәуітәлі қара өлеңнің қандай жүгін де көтеруге дайын боп қалған. Көтерді де. Өмірден өткені бар, бүгінге жеткені бар бұлар сол жүкті өлі көтеріп келеді. Өйткені, асыл ұлдан айырылғанда Абай айтқандай, «қолдарын істен босатар қарағымдар» аз болып тұр. Қадау-қадауы бар да, қарақұрым күшке айналары жоқ. Әдебиет пен мәдениет қысыраған заманның құлындары да күлік тумай, бүлік туып жатқандай. Дәуітәлі мықты болса, оның «жалғыз шапқан ат жүйрік» болуына мұрша бермеген берен достарының арқасы-ау деймін.

Ақсораңнан ұшып, Алатаудан тұғыр тапқан Дәуітәлі Стамбековтің артында өкі том өлеңі қалды. Ақын үшін аз дүние емес. Бұл – оның қамшының сабынан да қысқа ғұмырында атаққа асықпай, мақтанға масықпай жүріп тындырған шаруасы. Қос кітапты қадағалай қарасақ, қамтымаған тақырыбы, қаузамаған мәселесі қалмаған екен. Ел құсап енші күтумен ерекшеленбей, өміренісіне елдікті, тебіренісіне тектілікті тиянақ етіпті. Аузын ашса ауылы, демін алса даласы өлең боп өріліп, толғау боп тегіле берген

«ақындармен» еншісі бір болуы мүмкін емес еді. Соның зардабын да аз шеккен жоқ...

Дәуітәлінің анық жарқ етіп көрінген алғашқы қадамы – әрқайсысын бір-бір үлкен ақынның тобықтай батасы жетелеп, бесалты жас таланттың басын құраған «Қанат қақты» атты ұжымдық жинақ десек қателеспейміз. Сонда оған қазақ поэзиясының өмір

Топыраққа түскен ізді топырақ,
Қарға түскен ізімізді қар басар.

Неткен үйелеп қалмас үйлесім, неткен мәймөңкелеуге көнбейтін морт мінез шындық, неткен меңзеуі мұздай ескерту?! Осыншалық «неткендеріне» қарамастан, неткен төрт аяғы тең түскен тегеурінді шумақ. Тегеурін техникадан емес, текетірескен

байыпты даму эволюциясы оны бұрынғы нәзік лиризмнің нақышынан сүйегі салмақты сақа өлеңдерге жетелегені де байқалатындай. Бұған өзі көріп, қызықтауға тағдыр нәсіп етпеген «Жұмағым мен тамұғым» кітабы айғақ. Мұнда жылдар бойы қалыптасқан мәнер мен машық шын шеберлікке ұласып, іргелі ой, ірі тақырыптарға желі байлапты.

